

FARKAS PÉTER

A gazdaságfejlesztő állam Írországban

Az elmúlt tíz évben az Európai Unió tagországai közül Írország GDP-je mutatta a legnagyobb dinamizmust. A nemzetközi szakirodalomban viták tárgya, hogy ebben milyen szerepet játszott az állami gazdaságpolitika. Az előzményekhez tartozik, hogy Írországban a hetvenes és nyolcvanas években a külföldi tőke beáramlására alapozott gazdaságfejlesztés a hazai tulajdonú ipar leépüléséhez vezetett, ami a nyolcvanas évek végén gazdaságpolitikai lépésváltást kényszerített ki. Az állam közvetlen tulajdonosi szerepe nem jelentős, s még a GDP költségvetési újraelosztásának aránya is csökkent. Az infrastruktúrában, a gazdaságfejlesztés finanszírozásában meglévő kiemelkedő szerepe, gazdaságösztönző intézményhálózatai, kisebbségirésvény-tőkéje és az indikatív gazdaságtervezés révén az ír állam mégis meghatározó mértékben hat a gazdasági folyamatokra.*

Az ír gazdaságról a magyar szakmai körökben nagyon különböző elképzelések élnek egymás mellett. Ez nem hazai sajátosság. Világszerte viták folynak arról, hogy Írország immár tíz éve látványos makrogazdasági sikerei mely tényezőkre vezethetők vissza. Alapjában véve két álláspont vitakozik egymással.

Az egyik szerint az – európai átlagot az elmúlt tíz évben jóval meghaladó – tartós gazdasági növekedés az ötvenes évek végén elhatározott piacnyitásnak, az exportorientációnak, a liberalizációnak és a – nemzetközi összehasonlításban jelentős rendkívüli kedvezményekben részesült – külföldi tőke beáramlásának volt köszönhető. A másik vélemény szerint mindez nem lett volna elég, hiszen sok más ország – közöttük több közepesen fejlett európai – lényegében ugyanilyen gazdaságpolitikát folytatott, de nem ért el hasonlóan impozáns fellendülést. Utóbbiak szerint a sajátos ír állami gazdaságpolitika orozslán szerepet játszott a gazdasági növekedés feltételeinek javításában. Azt már természetesen nem nagyon vitatja senki sem, hogy például az ország sajátos földrajzi helyzete, angol nyelvűsége, a londoni és a dublini tőzsde összefonódása, a viszonylag képzett munkaerő, a lakosság puritán és szolidáris szemlélete, az EU jelentős támogatása is szerepet játszott.

A viták másik csomópontja a kedvező makromutatók mögötti tartalom értékelése körül alakult ki. A liberális-monetarista nézetek szerint az ír fejlődési út kedvezőtlen jelenségei – a hazai tulajdonú ipar leépülése, a magas munkanélküliség és az ezekből adódó társadalmi következmények – elkerülhetetlenek voltak, mert a gazdaság strukturális átalakulásának szükségszerű következményei. Ezzel szemben – Írországon belül a kormányzati

---

* A tanulmány a Magyar Fejlesztési Bank támogatásával, a Kis ország a fejlett világ perifériáján című kutatási program keretében, 1997-ben készült. Kutatásvezető: *Arner Annamária*.

körökben is – erősödő volt az a vélemény, hogy a külföldi vállalatok szaporodásán és bővülésén alapuló makrogazdasági sikerek az ország szempontjából sok tekintetben virtuálisak. Az imént felsorolt ellentmondások mellett – többek között és talán elsősorban – arra hivatkoztak, hogy a statisztikák szerint is folyamatosan a GDP 10 százalékát meghaladó nettó tőke kivonás folyik az országból, jórészt a profitok és osztalékok hazautalása következtében. (Közrejátszhat az is, hogy a kedvező adózási feltételek miatt a multik máshol keletkezett profitjaik egy részét Írországbán „mutatják ki”).

Gazdaságpolitikai fordulat a nyolcvanas évek végén

Írországbán a hazai tulajdonban lévő ipar a nyolcvanas évek folyamán egyre nagyobb válságba került, a termelési volumene csökkent. A hazai iparban foglalkoztatottak száma (amely a hetvenes években stagnált) a nyolcvanas évtized derekáig 27 százalékkal esett vissza. A külföldi szektorban is csökkent az ipari foglalkoztatottság 11 százalékkal (*O'Malley* [1996] 6. és 10. o.). 1987-re a munkanélküliségi ráta elérte a kritikus 18 százalékot, ami körülbelül 10 százalékponttal magasabb volt az egy évtizeddel korábbanál.

A külföldi tőke beáramlása ellenére a gazdaság általános helyzete és egyensúlya is rosszabbodott. A nyolcvanas években a GDP növekedési üteme csak 1,5 százalékos volt, a hazai felhasználást meghatározó GNP csökkent. A profitrepatriálás és tőke kivitel miatt a kormányzat külföldi hitelfelvételre szorult (az adósság/GNP mutató 1987-re 117 százalékra nőtt).

A nagyon feszült gazdasági helyzet egyrészt 1987-re szigorú költségvetési restriktív politika bevezetésére kényszerítette a kormányt, másrészt felerősítette az ír gazdaságfejlesztési út és a külföldi tőke szerepe körüli vitákat. Tulajdonképpen az egész addigi gazdaságfejlesztési koncepció hosszú távú fenntarthatósága vált kérdésessé.

Szokatlan módon az 1987–1990-es kiigazítási-stabilizációs programot egységes indikatív állami terv formájában fogalmazták meg (*Programme for National Recovery*). Ebben amellet, hogy a közkiadások csökkentését, a külgazdasági mutatók javítását irányozták elő, az egyes állami intézmények, például a gazdaságfejlesztési szervezetek feladatait is meghatározták. Továbbá a konkrét tervet az Írországbán egységes – és a munkavállalók felét, az ipari dolgozók 75 százalékát átfogó – szakszervezeti szövetséggel is egyeztetették. A szakszervezetek tudomásul vették a költségvetési kiadások visszafogását, a kormány pedig kötelezettséget vállalt, hogy a restriktív ellenére fenntartja a szociális és jóléti kiadások színvonalát, sőt csökkenti az alacsony jövedelműek adóját. A szakszervezetek visszafogták bérköveteléseiket, és hozzájárultak, hogy a bérnövekedés ütemét a továbbiakban hároméves országos bérmegállapodások szabályozzák. A stabilizáció összességében a lakossági fogyasztás (azaz a kereslet) drasztikus csökkentése nélkül zajlott. A terv megvalósítását a nemzetközi folyamatok is segítették, elsősorban azzal, hogy az egységesülő európai piac felé áramló észak-amerikai tőke Írországot tekintette hídfőállásnak, és gyorsan növelte beruházásait. Az állami beruházások és fejlesztési támogatások csak két-három évig csökkentek, 1989-től újra emelkedtek.

A stabilizációs terv sikeres megvalósítása növelte az állami tervezés és koncepcionális gazdaságpolitika iránti bizalmat. Így a kilencvenes évek állami gazdasági tervek jegyében zajlanak: 1991 és 1993 között a gazdasági és társadalmi haladás programját (*Programme for Economic and Social Progress, PESP*) hajtották végre, 1994 és 1999 között pedig a nemzeti fejlesztési terv (*National Development Plan*) érvényes. Az e tervek jegyében eltelt időszak eddig igen sikeresnek látszik (bár például a beruházások szintje rendkívül alacsony szintre, a GDP 15 százalékára esett, veszélyeztetve a további

növekedést, s az átképzésbe bevontakkal számítva a munkanélküliségi ráta alig csökkent). Miközben a fejlett ipari országokat gazdasági recesszió rendítette meg, Írország GNP-je (már 1988-tól) 4 százalékos ütemben emelkedett, a GDP pedig 5 százalékosal.

A terveknek megfelelően a kilencvenes években „strukturális” reformokat hajtottak végre, amelyek az adórendszert, az állami vállalatok menedzselését, a szociális ellátást, a munkaerő-politikát, a lakásépítés állami támogatását, az iparpolitikát érintették. A külföldi tőke támogatásának (tőkejuttatás, kedvezményes telek, speciális egyedi kedvezmények stb.) volumene némileg csökkent. A feldolgozóipari kivitelből és a nemzetközi szolgáltatásokból származó nyereségek – amelyek az ötvenes évektől adómentességet élveztek – 1990-től adókötelesek. Igaz, az adórata igen alacsony, 10 százalékos, s ezt 2010-ig garantálják. Mindazonáltal 1990 volt az első év, amikor a külföldi tulajdonú cégek költségvetési befizetései meghaladták az állami támogatásukat.

Másrészt a hazai ipar a nyolcvanas évek végétől további kiemelt figyelmet és hangsúlyt kapott. Jelentősen erősödött például az exportösztönzés, amelynek következtében a hazai cégek export/termelés mutatója nőtt. 1988-ban az állami iparfejlesztési ügynökség (*Industrial Development Authority, IDA*) eszközeinek már 40 százaléka szolgálta a hazai ipar fejlesztését, ezt a kilencvenes évekre 50 százalék fölé növelték (*O'Malley [1992] 43. o.*). Új kormányzati programok születtek a hazai ipar fejlesztése – ezzel a munkahelyteremtés – érdekében. Az ipari és kereskedelmi minisztérium szervezésében megalakult *ad hoc* bizottság (*Industrial Policy Review Group, IPRG*) átfogóan elemezte a hazai ipar helyzetét. Az úgynevezett Culliton-jelentés címe is utal a lényegre: *Itt az ideje a változásnak. Iparpolitika a kilencvenes évekre (A Time for Change: Industrial Policy for the 1990-s)*. Fő gondolatai: a fokozott önerőre támaszkodás, munkahelyteremtés, életszínvonal-növelés, koherens gazdaságpolitika az ipar teljesítőképességének növelése segítségével (*Artner [1996] 15. o.*).

A jelentés ajánlásainak megfelelően az ipari és kereskedelmi minisztérium helyett vállalkozási és foglalkoztatási minisztériumot (*Department of Enterprise and Employment*) és külön turisztikai és kereskedelmi minisztériumot hoztak létre. A vállalkozási és foglalkoztatási minisztérium az iparpolitika és jórészt az egész gazdaságpolitika csúcsterve lett, beleértve az adó- és versenypolitikát, a monetáris és fiskális politikát, a külkereskedelem szabályozását, az oktatást, az állami vállalatok és gazdaságfejlesztési ügynökségek tevékenységének irányítását. Tehát a gazdasági szabályozást az átfogó és hosszabb távú növekedésorientált gazdaságpolitika és társadalompolitika részévé tették. Mindez tükröződik az 1994–1999-es nemzeti fejlesztési terv négy kiemelt stratégiai elemében is: „a gazdaság termelőkapacitásának növelése (kulcsszektorok) és versenyképességének fokozása (infrastruktúra), a helyi kezdeményezések felkarolása (regionális politika), a szaktudás növelése (a termelőszektorok igényeinek megfelelően).” (Uo.)

A tervnek megfelelően az iparpolitika kiemelt területei:

- a hazai ipar fejlesztése (a tervidőszakban 291 millió ír font központi támogatással),
- a külföldi beruházások elősegítése (310 millió font),
- a kutatás-fejlesztés (361 millió font),
- a hazai ipar marketingjének segítése (115 millió font),
- szabadkereskedelmi övezetek fejlesztése (40 millió font),
- a hazai bázisú élelmiszeripar ösztönzése (305 millió font),
- a külföldi tőke letelepedését segítő épület- és infrastrukturális program (70 millió font). (Uo.)

A beruházási ráta növelését 20 százalékra tervezik. A terv kiadásai évente a GDP 7 százalékát teszi ki, és 40 százalékát az EU támogatásaiból fedezik! Az iparpolitika reformja keretében 1993-ban külön, csakis *a hazai ipar fejlesztését segítő állami ügynöksé-*

get hoztak létre (FORBAIT). Az IDA – amelynek hivatalos nevében ekkortól már Írország is szerepelt (IDA Ireland) – immár csak a külföldi cégek „felelőse” lett. A két intézmény és a többi állami ügynökség, vámszabad terület, állami regionális fejlesztési iroda működését 1993-tól egyetlen új csúcsintézmény (FORFAS) koordinálja.

Az állami szociálpolitika – mint szó volt róla – az állami tervek egyik központi eleme. A még mindig jelentős szociális gondok miatt 1995-ben önálló kormányzati program is született a szegénység elleni küzdelem érdekében (*National Anti-Poverty Strategy*). A lemaradók, periferezálódók szociális integrálásának feladatát, valamint az intézmények ilyen irányú tevékenységének koordinálását az összes állami szerv számára kötelezővé tették.

Végül meg kell említeni azt is, hogy a kormányzat gazdaságelemző és -tanácsadó szerve – a részben érdekegyeztetést is végző – nemzeti gazdasági és szociális tanács (NESC) a nyolcvanas évek közepétől három-négy évente széles szakértői gárdával elemzést készít az ír gazdaság és társadalom helyzetéről, és stratégiai javaslataival előkészíti a kormányok gazdaságpolitikai döntéseit.

Az állam hatóereje

Írorszáiban a hatvanas évek óta nem alapítottak új állami céget. Mindazonáltal az állami tulajdon a gazdaságfinanszírozásban, az alapinfrastruktúrában, a közlekedésben (a vasút, valamint a hajózás egy része), az energetikában, a távközlésben, az erdő- és halgazdaságban jelentős szerepet tölt be.

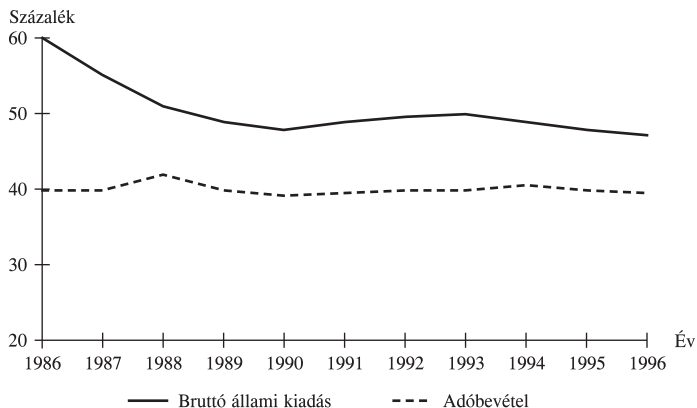
A gazdasági fejlesztések finanszírozásában kiemelkedő szerepe van a mezőgazdasági (ACC), illetve az ipari (ICC) állami fejlesztési banknak. Mindkét állami bank széles körű szolgáltatásokat végez, és természetesen pénzüpiaci hitelfelvétellel is eszközökhöz jut. A postabank (*Post Office Saving Bank*) betéteket gyűjt, hitelez, vállalati folyószámlákat is vezet 1400 fiókjában (jórészt a postahivatalokban). A postai szolgáltatások zöme mellett állami monopóliumot alkot a stratégiai tekintetű távközlés gerinchálózata. A perifériás távközlési szolgáltatások piaca nyitottabb, de ott is jelen van a két előbbi állami cég közös vállalata, az INET (*Artnet* [1997a] 24. o.). Az erdőgazdálkodás és fafeldolgozás jelentős része a *Coillte* nevű állami vállalat tulajdonában van. A *Bord Iascaigh Mhara* felelős a halászati iparért. A nemzeti légitársaság, az *Aer Lingus* több sikeres céget is alapított. Részt vesz a Shannon ipari övezetéhez tartozó szolgáltatócégekben (például az Európai Unió egyik legnagyobb repülőgép-javító bázisában), és alapító részvényese a már világszerte jelentőséggel bíró repülőgép-lízingcégnek, a *Guinness Peat Aviation*nak. Az elektromos energiában az *Electricity Supply Board*, a gázszektorban a *Bord Gais Eireann* monopolhelyzetben van (*O'Malley* [1992] 47. o., *Daly* [1991], 18–19. o., *Gerald-McCoy* [1993] 31. o.).

Egyes állami cégeket a kilencvenes években eladtak, de összességében a privatizáció nem volt jelentős méretű. Magánkézbe került például a *Greencore* (*Irish Sugar*) cukoripari cég, az *Irish Life Assurance Company* biztosító és a *B and I Ferry* hajózási vállalat. A magántőke szabadon működhet a gazdaság összes ágazatában, kivéve az út-, telefon-, és energetikai hálózatot.

Az ír állam elsősorban nem a saját tulajdonának növelésével és nem is a megtermelt hazai termék közvetlen költségvetési újraelosztásával hat a gazdasági folyamatokra. A társadalom adóterhelése nemzetközi összehasonlításban nem jelentős, 1996-ban 39 százalékot tett ki, míg az EU átlaga 42 százalék (ezen belül a munkabér adóztatása nemzetközileg magas, a tőkée alacsony). Kissé más a helyzet, ha a bruttó kormányzati kiadásokat vesszük szemügyre. A nyolcvanas évek stabilizációs időszakában – amint az *I.*

1. ábra

A költségvetés bruttó kiadásai és adóbevételei a GNP százalékában

Forrás: Strategy... [1996] 74. o.

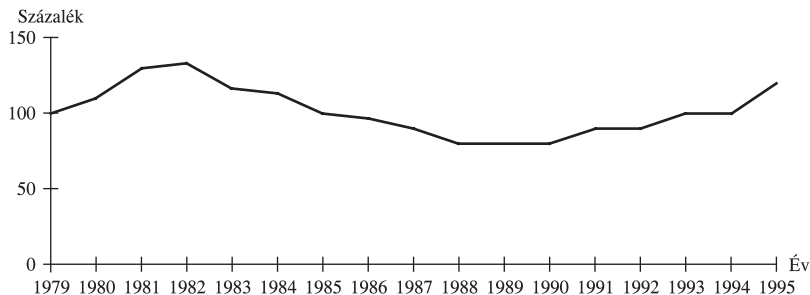
ábrán is látható – a bruttó költségvetési kiadások aránya a GDP-ben csökkent, a kilencvenes évek folyamán még 50 százalék közelében volt, lassú csökkenés után 1996-ban 46 százalékot tett ki (Strategy... [1996] 72. o.).

A kormányzati bevételek és a kiadások közötti különbséget az elmúlt években részben a GDP 2 százalékát kitevő deficitfinanszírozás, részben a GDP 4-5 százalékát elérő EU-támogatás hidalta át.

A nyolcvanas évek végén – a stabilizáció időszakában – a költségvetésen belül csökkent az állami beruházások súlya, a kilencvenes években újra emelkedni kezdett. Az államkincstár beruházási kiadásai 1986-ban a GDP 6,0 százalékát tették ki, 1989-ben a 3,2 százalékát, 1996-ban a 4,1 százalékát. Az állami beruházások reálértéke a nyolcvanas évek folyamán meredeken csökkent. 1989-től azonban az állami és a többi közösségi beruházás (Public Capital Program, PCP) reálértéke újra gyorsan emelkedni kezdett, s mint a 2. ábrán látható, 1996-ig a másfélszeresére nőtt.

Az állami bankok és az állami fejlesztési ügynökségek nem csupán a költségvetési bevételekből, hanem saját forrásból származó (off budget) és a hiteliacról felvett össze-

2. ábra

A Beruházási Közprogram reálkiadásainak indexe
(1979 = 100%)

Forrás: Strategy... [1996] 86. o.

gekkel is finanszírozzák programjaikat, befektetéseiket. Ezekről pontos összesítést nem lehet készíteni (de még szó lesz az egyes nagyobb állami szervezetek befektetéseinek nagyságáról).

Összességében aligha áll távol a valóságtól az a hipotézis, hogy az ír gazdasági felledülés a kilencvenes évek elején részben a beruházási közprogram dinamikájára vezethető vissza. Ugyanis miközben az ír beruházási ráta (beruházás/GDP) a kilencvenes évek első felében nyugtalanítóan alacsony szintre (15-16 százalékra) esett, a fejlesztési közkiadások gyorsan nőttek, és a jelek szerint rendkívül hatékonyak bizonyultak. Az EU Bizottsága által publikált elemzés szerint az állami beruházások két okból voltak ilyen dinamikusak. Egyrészt a könnyebb költségvetési helyzetben a hatóságoknak szélesebb volt a manőverezési lehetősége a termelés és a foglalkoztatottság beruházásokon keresztül történő ösztönzésére. Másrészt az Európai Unió Strukturális Alapjának támogatásai megkésztették, s ennek felszívásához kellett növelni az ír állami befektetéseket (*The Economic...* [1996] 33. o.).

Az állami (és EU központi) beruházások természetesen nagy súlyt képviselnek az 1994–1999-es nemzeti fejlesztési terv kiadásainak finanszírozásában. A terv hat évre összesen 17,5 milliárd ír font kiadást tartalmazott (1993-as árakon), ennek 21,8 százalékát az állam, 20,7 százalékát a közintézmények, 18 százalékát a magánszektor és 39,5 százalékát az EU finanszírozásában (*Artner* [1996] 18. o.).

A nemzeti fejlesztési terv keretében az EU, valamint az ír állam és közintézményei által finanszírozott évi 2,5 milliárd font a kilencvenes évek közepén az ír GDP 7 százalékát tette ki, ami maga is arra enged következtetni, hogy a közpénzek viszonylag jelentős szerepet játszanak a gazdaságfejlesztésben. Az állami és közösségi fejlesztési kiadások egy része azonban nem közvetlenül (termelő)beruházás. Ilyen például a K+F, a szakoktatás támogatása, az üzleti információs rendszerek fenntartása, az exportösztönzés. Az állami fejlesztési ügynökségek ilyen célú állami és egyéb közösségi pénzeszközöket is felhasználnak, illetve közvetítenek. Az állami gazdaságösztönző szervezetek a gazdaság szereplői között vállalkozásfejlesztési célokat szolgáló pénzeket is elosztanak. Ez nyilvánvaló a két (ipari és mezőgazdasági) állami fejlesztési bank esetében, de az állami gazdaságfejlesztési ügynökségek is részt vesznek vállalkozói befektetések közvetítésében, időnként kisebbségi részesedést szereznek az ügyfelek cégében, alaptőke-emelésben vesznek részt, esetenként kölcsönt is nyújtanak.

Az ír állam gazdaságpolitikai eszközei

Először a gazdaságpolitikai eszközökről, programokról, majd az intézményi keretokről adunk áttekintést.¹ Az állam vállalkozói tőkéjének legnagyobb részét a két beruházási bankján keresztül helyezi ki. Mindkettőt még a befelé forduló gazdaságpolitika jegyében hozták létre: 1927-ben a mezőgazdasági hitelbankot, az *Agricultural Credit Corporation* (ACC), 1933-ban az iparit, az *Industrial Credit Corporation* (ICC). A bankok állótőke-beruházásokhoz és működőtőke-befektetésekhez nyújtanak hitelt, amit egyes esetekben az IDA vagy más állami ügynökség átvizsgálása és ajánlása alapján folyósítanak. Az ICC-től a legattraktívabb beruházások állami hitelgaranciát kaphatnak, egyes esetekben kamatkedvezményeket, két évig terjedő moratóriumot a visszafizetés megkezdésére (s mindezt össze lehet kötni más kedvezményekkel, állami juttatásokkal).

A kedvező perspektívájú, dinamikus cégek állami törzstőkejuttatásban részesülhetnek. Ennek mértéke egyes elmaradott területeken elérheti az alaptőke 60 százalékát, máshol a

¹ Az információk forrása – ahol más nincs jelölve: *Duing Business...* [1993] 13–76. o.

45 százalékát. A hozzájárulás mértéke függ a munkahelyteremtéstől, a munkaerő-képzési tervtől, a hozzáadott értéktől, az iparági rangsortól és az ágazati kapcsolatok kiterjedtségétől, az exportképességtől, a területi elhelyezkedéstől. A nagy beruházások speciális feltételeket érhetnek el. A tőkejuttatás történhet a telek biztosítása és fejlesztése, épületek létesítése, új gépek és berendezések beállítása érdekében. A tőkejuttatásról és nagyságáról az IDA, a Forbairt és a shannoni szabadkereskedelmi-ipari övezet hatósága (*Shannon Free Airport Development Company, Sfadco*) dönthet.

Kiemelten foglalkoznak az ipari kisüzemekkel (*Small Industries Program*). Ötven foglalkoztatott és meghatározott tőkenagyság alatt a kezdő vállalkozók az előbb említetthez hasonló alaptőke-juttatásban részesülhetnek, az első évben folyó kiadásait is támogatják, munkahelyteremtés címen vissza nem térítendő pénzbeli támogatást kaphatnak. A kisüzemi program pénzalapjait a Forbairt és a Sfadco kezeli.

Az előbbivel határterület az ingatlanhoz és a gépi berendezéshez való hozzájárulásnak az a formája, amelynek fejében az állami ügynökségek (IDA, Sfadco, Forbairt és az ír nyelvű körzetek fejlesztéséért felelős állami ügynökség, az *Udaras na Gaeltachta*) részvételét, mégpedig többnyire elsőbbségi részvényeket szerez a velük együttműködő cégekben. Ingatlan vagy gép lízingje esetén a lízingelő cég kaphat vissza nem térítendő juttatást, amelynek fejében a lízingdíjat mérsékli.

Az új vállalkozások elhelyezését nagymértékben segítik az állami ipari parkok. Ezekben az odatelepülő cégek ritkán ingyenes, többnyire kedvezményes elhelyezést (olcsó üzemépületet vagy bérleti lehetőséget) kapnak. Közöttük a világon az első és Írországbán a legjelentősebb az évtizedek óta működő shannoni ipari park, amelynek hatókörzetét az Sfadco égisze alatt egész megyékre kiterjesztették. Az IDA irányítja a jelentősebb ipari parkokat Galweyben és Waterfordban, kisebb parkokat létesített Dublinban és több más nagyobb városban. Az IDA lakossági szolgáltató és nemzetközi kereskedelemre szakosodott parkokat is támogat. Itt kell megemlíteni a külföldi pénzintézetek elhelyezését, kedvezményeit és bizonyos mértékű állami kontrollját biztosító dublini pénzügyi parkot (*International Financial Service Centre*). Shannon légi- és Cork tengeri kikötője szabadkereskedelmi övezetként működik.

Az állami ösztönzés egyik fontos eszköze az adókedvezmény, amely részben az említett parkokhoz kötődik. Ennek megfelelően a shannoni szabadkereskedelmi övezetbe települt cégek – működési területüktől függetlenül – 2010-ig, a dublini pénzügyi parkba települt bankok, biztosítók 2005-ig egyaránt csupán 10 százalékos társasági adót fizetnek. Ugyanitt kedvezményes amortizációs kulcsot alkalmazhatnak. 2010-ig garantáltan – a szokásos 36 százalékos helyett – 10 százalékos nyereségadót fizet az összes feldolgozó-ipari cég. Hasonlóan kedvezményben részesülnek az exportcélú számítástechnikai és a műszaki szolgáltatások. Sokféle kedvezmény létezik. Például azok a vállalkozások, amelyek termelésük háromnegyedénél többet exportálnak, a külföldön vagy belföldön vásárolt inputjaik után nem fizetnek forgalmi adót (VAT-ot). Az újra befektetett tőke speciális könnyítést kap. Egyedi elbírálás alapján más adókedvezmények is lehetségesek (*Guide to Taxes...* [1993]).

Jelentős a szerepe az IDA partnerségi programjának (*National Linkage Programme*). Ennek keretében (licencek hasznosítására, technikai transzferek lebonyolítására, alvállalkozási kapcsolatok kiépítésére, közös piaci fellépés érdekében és nem utolsósorban vegyes vállalatok létrehozására) a külföldi vállalatokkal együttműködő ír cégeket tőkével, menedzsmenttel, technikával, képzett munkaerővel segítik.

Az ír állami kereskedelmi ügynökség, az *An Board Trachtala (Irish Trade Board)* többirányú marketingsegítséget nyújt a cégeknek. 22 külföldi és öt hazai irodából álló hálózata révén piaci információkat biztosít, partnerkapcsolatokat közvetít, segíti a piacutatást és a vásárokon való részvételt, a vámadminisztrációt stb. Az egyes vállala-

tok mellett egyes hazai és külföldi régiók együttműködését is szervezi (*Regional Markets/International Partnerships Program*) (*Networking...* [1996] 32. o.). Az *Insurance Corporation of Ireland* (ICI) biztosítótársaság (amelyet 1991-ben privatizáltak) a rövid lejáratú exportügyletek biztosítója, a hosszabb lejáratú exporthitelekért és egyes esetekben a politikai kockázatért azonban maga a vállalkozási és foglalkoztatási minisztérium áll jót.

Az ír állam az IDA és a Forbairt bevonásával jelentős összegekkel – a költségtényezőik 50 százalékáig – támogatja a vállalati kutatást és fejlesztést az alapkutatástól a termékfejlesztésig. Egyes esetekben a felső összeghatár limitált. 1996-ban az állami költségvetésből 570, az EU támogatásából (*Community Support Framework*) 89 millió ír fontot költöttek tudományra és technikára, ezek az összegek a K+F-jellegű befektetések hozadékaiból visszaforgatott 125 millióval egészültek ki. Az összesen 784 millióból durván 100 millió jutott az állami ügynökségeknek és rajtuk keresztül a vállalatok K+F-kiadásainak támogatására. Ebből a legnagyobb hányadot – közel 80 millió fontot – a hazai cégeket támogató Forbairt osztott el. A szűken vett állami K+F-kiadások a GDP 0,4 százalékát tették ki (az EU-átlag 0,9 százalék). (*Funding for Research...* [1995] 2. o., *State Investment...* [1996] v-vi. o., *Forfás Network...* [1997] 6. o., *Industrial Competitiveness* [1994] 93. o.)

A munkaerő-továbbképzési és -átképzési program az új iparágak munkaerő-szükségletének kielégítését segíti. A hozzájárulás elérheti a költségek 100 százalékát. Külön keret áll rendelkezésre a vállalati menedzserek és felső vezetők képzésére. Az alapokat itt is az IDA, a Sfadco és a Forbairt kezeli, de a támogatások megítélése előtt konzultálniuk kell az állami oktatási ügynökséggel, a *Foras Aiseanna Saothairrel* (FAS). Az utóbbi önálló kerettel is rendelkezik az ipari és kereskedelmi vállalkozók, menedzserek és más vezetők képzésére. Jelentős összegeket fordít szakképzésre, valamint a munkanélküliek képzésére, munkába állítására. (A FAS-nak 49 kirendeltsége és 20 oktatási központja van az országban.) A cégek a bérkifizetések egy százalékát kitevő képzési adót fizetnek, amelyet azonban 90 százalékban visszakapnak, ha megfelelő oktatási programot indítanak.

Írország 1996-ban a GDP 1,8 százalékát (az OECD-átlag dupláját) költötte 30 program keretében a foglalkoztatás növelésére. Ezek több tízezer embert érintenek. Az állami foglalkoztatási támogatás nyolc új munkahely létrehozásáig jár: a bérköltséget 39 hétre fedezi. Ebből az állami és a pénzügyi szféra kivételével az összes termelő és nem profitorientált terület részesedhet (*Jones* [1997], 46. o., *O'Connell-Lyons* [1995]).

A *szociális partnerek* konzultációinak és egyeztetéseinek két fontosabb szerve van. A munkaadók, a munkavállalók és a kormány képviselői találkoznak az egyikben (*Central Review Committee for the Programme for Economic and Social Progress, PESP*), míg a másikban (*National Economic and Social Forum*) az érdekegyeztetés sokkal szélesebb bázison zajlik. Az előbbieket mellett ifjúsági és nőszervezetek, a munkanélküliek és hátrányos helyzetűek és más civilszervezetek is helyet kaptak.

Egyes gazdasági tevékenységek fejlesztésére külön *ágazati és regionális ösztönzők* állnak rendelkezésre. Ilyen az exportcélú szolgáltatási tevékenységeket segítő keret, a nyugati tartományok fejlesztési alapja vagy az északi területeken az idegenforgalmi szállások fejlesztését szolgáló Nemzetközi Ír Alap (*Fund for Ireland, IFI*). Utóbbit a helyi állami turisztikai ügynökség, a *Northern Ireland Tourist Board* adminisztrálja. Az agrár-ipari tevékenységeket az EU FEOGA alapjából finanszírozzák. Az ország nyugati részén a támogatás elérheti a költségek 50 százalékát, másutt a 25 százalékát. A különböző állami szervek és ügynökségek kiemelt ágazatként kezelik a gépipart, az elektronikát, az egészségügyet, beleértve a gyógyszergyártást, a fogyasztási cikkek előállítását és az agrárágazatot.

Nem részletezzük a *mezőgazdasági termelés* segélyrendszerét, mely az EU-szabályoknak megfelelő. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy mivel a marhatenyésztés és a tejfeldolgozás jelentős súlyt képvisel az ír agrárgazdaságban, a brüsszeli támogatás (árkiegészítés, jövedelem pótlás stb.) mértéke kiemelkedő (részletesen lásd *Somai* [1997]).

Az Európai Unió – az ír állami kincstár közvetítésével – kedvezményes hiteleivel ipari létesítményeket támogat. Az EU Szociális Alapjának átutalásait a munkaügyi minisztérium osztja el, az Európai Regionális Fejlesztési Alap által átutalt összegek beépülnek az ír állami regionális fejlesztési programokba. Az EU teljes támogatása – mint már említettük – a GDP 4 százaléka körül van. Szakértői becslés szerint ez önmagában egy százalékkal növeli az ír GDP növekedési ütemét, és 0,4 százalékkal a foglalkoztatottságot. Az EU támogatásainak szerkezete kifejezetten gazdaságösztönző, kiegészíti és támogatja az ír állam törekvéseit. (1994 és 1999 között az EU Strukturális Alapja támogatásainak egyaránt ötöde segíti a mezőgazdaságot, az ipart és a gazdasági infrastruktúrát, további harmada a humán erőforrások fejlesztését – *Use of Structural ...* [1995].)

Állami szervezetek az ír gazdaságpolitika megvalósítására

A *Forfás* az 1993-ban elfogadott, a hazai tulajdonú ipar számára a korábbiaknál is nagyobb figyelmet biztosító iparfejlesztési törvény (*Industrial Development Act*) alapján az állami gazdaságpolitika és gazdaságösztönzés legfontosabb nem miniszteriális szerve. Statútuma szerint 1. a vállalkozási és foglalkoztatási miniszter tanácsadó és végrehajtó szerve, 2. irányítja és koordinálja a legfontosabb állami ügynökségek (IDA, Forbairt, An Bord Trachtala és hasonló intézmények) tevékenységét, 3. kiemelt feladata az ír közepes és kisméretű vállalatok segítése (nagyobb méretű alig van) és ezen belül mindenekelőtt a műszaki-tudományos fejlődés elősegítése. A Forfás kulcsszerepet játszik az 1996-ban legfelsőbb szinten létrehozott információs társadalom kormányzati bizottsága (*Information Society Steering Committee, ISSC*) által kijelölt feladatok végrehajtásában. Saját programjai: ipari K+F, ipari-egyetemi kutatási-technológiai együttműködés, kutatásfinanszírozás, kutatóképzés, élelmiszer-ipari alprogram, környezetvédelem, halászat, megvalósíthatósági tanulmányok támogatása (*Funding for Research...* [1996], *Forfás Network* [1997] 2. o.).

Az *IDA Ireland*, Írország iparfejlesztési szervezete, 1993 óta csak a külföldi befektetések ösztönzéséért felel. A külföldi tulajdonú cégek nagy többségének (1996-ban 1040-nek) partnere, hiszen a különböző kedvezmények elnyerésének az IDA-val való együttműködés a feltétele. A külföldi cégek az IDA támogatásával az elmúlt években gyorsuló ütemben növelték a munkahelyek számát (1993-ban 2,4 ezerrel, 1995-ben 6,6 ezerrel, 1996-ban 7,4 ezerrel), s 1996 végén 97,5 ezer fő dolgozott az általa támogatott külföldi tulajdonú cégekben. 1996-ban a külföldi cégek exportja dinamikusan nőtt (több mint 2 milliárddal, 12,6 milliárd ír fontra), a belső piacon ugyanakkor részegységekre és nyersanyagra még viszonylag keveset költöttek (1,3 milliárdot, szolgáltatásokkal, bérekkel együtt 4,4 milliárdot). Az IDA erőfeszítései a hazai input növelésére a fentebb tárgyalt programok ellenére sem volt sikeres az elmúlt években. A külföldi tulajdonú cégek írországi vásárlásai a termelési értékük 40 százalékát tette ki 1990-ben, 1995-ben csak a 34 százalékát! 1995-ben e multikat az IDA 95 millió ír fonttal támogatta, miközben azok 450 millió font társasági adót fizettek. 1996-ban már 136 millió ír font (1990-ben 52 millió font) adományban részesítette a külföldi vállalatokat, és további 20 milliót fektetett ingatlanokba. Pénzeszközei jórészt az államkincstárból származnak, de kap az EU szociális és strukturális alapjaiból is (*End of year...* [1996], *IDA Ireland...* [1990], [1996], 5. o., *Forfás Network* [1997] 5. o., *Business Ireland* [1997] 4. o.).

A *Forbairt* 1993-ban – mint említettük – a hazai ipar fejlesztése érdekében született. Programjában kiemelt szerepet tölt be a technológiai fejlesztés, a tudományos-technikai innováció, a vállalatirányítás javítása és a beruházások ösztönzése. 1995-től 2000-ig szóló, a nemzeti tervbe illeszkedő programja szerint a hazai feldolgozóipar és szolgáltatások évenkénti értékét 11-ről 15 milliárd fontra, az exportot 6-ről 9 milliárdra, az itt foglalkoztatottak számát 118 ezerről 130 ezerre, a hazai cégek átlagos profitrátáját 4-ről 8 százalékra kívánják emelni. A *Forbairt* 1996-ban összesen több mint 220 millió fontot költött a hazai ipar és szolgáltatások fejlesztésére. Ebből 120 millió volt a beruházási hozzájárulás, 22 millióért részvényeket vásárolt, 19 milliót költött foglalkoztatási programokra, 23 millió volt az alaptőke-juttatás, 23 millióval támogatta a kutatásokat és 15 millióval a menedzsment fejlesztését. 1994–1995-ös adatok szerint az Írorszáiban nyilvántartott több mint hatezer ír tulajdonú cégből évente mintegy 1200 kapott anyagi támogatást a *Forbairt*től, míg 3500 kliens más jellegű segítségben részesült. A *Forbairt* laboratóriumokat, technológiai központokat működtet, amelyekhez a cégek közvetlenül fordulhatnak (*Annual Review* [1995], *Supporting Sustained...* [1994] 1. o., *Forfás Network* [1997], 5. o., *Technology...* [1997] 5. o., *Forbairt Mission...* [1995] 3. o.).

A *Shannon Development* (Sfadco) – a regionális politika sikeres ötvözete – egyrészt szabadkereskedelmi övezet, másrészt ipari park. Az ipari parkban 18,5 ezer fő dolgozik, ebből 6 ezer külföldi vállalatokban. Az *Sfadco* tevékenységét – mint a területfejlesztés felelősét – a környező megyékre is kiterjesztették. Az ipari park szolgáltatásai: megvalósíthatósági tanulmányok készítése és részbeni finanszírozása, foglalkoztatási, oktatási, technológiai, licencadaptálási, menedzsmentfejlesztési támogatás, kedvezményes elhelyezés, alaptőke-juttatás, tanácsadó kirendelése, vegyes vállalatok létrehozásának segítése, tanácsadás stb. A körzethez tartozó limericki egyetem mellett élelmiszer-ipari, valamint mikroelektronikai kutató és innovációs központokat létesített. Éves költségvetése 1995-ben körülbelül 250 millió ír font volt (*Forfás Network* [1997] 5. o., *Bourke* [1993], *Loughnane* [1992], 2. o., *Laronche* [1997], *Artner* [1997b]).

A *dublini nemzetközi pénzügyi szolgáltatások parkjában* (*Dublin's International Financial Services Center, IFSC*) az odatelepülő pénzügyi intézmények megfelelő auditálás, üzleti terv átadása után, az IDA bizottságának javaslata alapján a pénzügyminiszter engedélyével kapnak megtelepedési lehetőséget és ezzel speciális kedvezményeket. Az itt működő pénzintézetek tevékenységét közös befektetési alapok létrehozásával is igyekeznek harmonizálni. A parkban 1996 elején 120 pénzintézet 3500 főt foglalkoztatott. A park fejlődése rohamos, 1996-ban 84 új külföldi beruházás valósult meg a területén. (*Guide to the Legal...* [1991] 21. és 55. o., *End of year...* [1996] 3. o., *Business Ireland* [1997] 4. o.).

Az egyéb szervezetek közül még kiemeljük az ír *nemzetközi fejlesztési ügynökséget* (*International Development Irland, IDI*). Ez elsősorban külföldön folytat nemzetközi gazdasági és műszaki konzultációs tevékenységet, gyakran nemzetközi fejlesztési intézmények finanszírozásában. Az IDI-t öt állami ügynökség (*Forfás*, *ICC*, *Shannon Development*, *An Bord Trachtala* és a *faipari Coillte Tao*) alapította. Az állami ügynökségek – beleértve az IDA-t is – szolgáltatásait, személyzetének kapacitását egyesíti. 1995-ben 60 szerződés keretében folytatta tevékenységét a világ különböző részein, így Magyarországon is. Írorszáiban külföldi vállalkozók számára szervez tanfolyamokat (*Inward Investment* [1996]).

Összegzés

Az eddigi elemzések alapján bizonyos mértékig ellentmondásos kép bontakozott ki az ír állam gazdasági és gazdaságpolitikai szerepvállalásáról. Ha a statisztikai adatokon keresztül vizsgáljuk az ír állam szerepét, akkor azt találjuk, hogy Írország elmarad az EU, illetve az OECD átlagától a GDP általános újraelosztása, az állami tulajdon és az állami beruházások súlya tekintetében. Mindemellett az ír államnak jelentős hatása van a gazdasági folyamatokra. Ezt mutatja a gazdasági (indikatív) tervezés, a középtávú makrogazdasági elemzés és cselekvési programkészítés, a gazdaságfejlesztési-ösztönzési célú intézményrendszer gazdagsága és összehangoltsága, valamint a vállalkozói szféra jelentős részét közvetlenül átfogó-befolyásoló gazdaságpolitika. Egyes szakértők e tekintetben Írországot a távol-keleti iparosodó országokhoz hasonlítják. Ezt az összetett gazdaság- és társadalompolitikát az ír állam az ötvenes évek óta alkalmazza – egyes periódusokban kevésbé, másokban erősebben. Az állami gazdaságpolitikának e tanulmányban bemutatott legfontosabb alapintézményei éppen az ötvenes évek végi nyitást és liberalizációt idején jöttek létre, illetve erősödtek meg (IDA, Irish Trade Bord, Udáras na Gaeltachta, Shannon).

A nyolcvanas évek végétől Írország kiemelkedő fejlődési ütemet ért el az ipari országok között. Természetesen ebben más tényezők is közrejátszottak, például az, hogy az egységesedő európai piac kialakulásával az amerikai tőke jelentős érdeklődést mutatott Írország iránt is. De a külföldi tőke korábban is viszonylag bőven érkezett, mégsem okozott minden periódusban fellendülést és viszonylagos gazdasági egyensúlyt. Ma már a nemzetközi elemzők is elismerik, hogy a nyolcvanas évek végén a gazdaságpolitikai lépésváltásra a korábbi gazdasági koncepció sikertelensége és részben a külföldi tőke kedvezőtlen hatásai miatt volt szükség. A koncepcióváltást, a munkahelyteremtésre és a belső iparra való koncentrálást az EU Bizottság anyaga szerint 1. a profitrepatriálás nagysága, 2. az ír gazdaság és ipar erősödő dualizmusa, 3. az export hatékonyságának, 4. a munkahelyteremtés elégtelensége kényszerítette ki. Az exportról a hivatkozott anyagban szó szerint ez áll: „Az exportbevétel nem az ír gazdaság fejlesztését szolgálta..., az exportvezérelt stratégia hasznát jórészt külföldön ruházták be” (*Economic...* [1996] 13. o.).

Amikor az új, a kilencvenes években megerősödött gazdaságpolitikai irányvonalat értékeljük, nem lehet elvonatkoztatni attól, hogy éppen a nyolcvanas évek vége óta kapott újra rangot és teret a gazdaság középtávú tervezése és regulálása. Nem lehet elhanyagolni, hogy a nyolcvanas években vérszesen megbomlott egyensúly helyreállításának nem a lakossági fogyasztás drasztikus visszafogása volt az elsődleges eszköze, s hogy a kilencvenes években éppen a jövedelem- és munkahelyteremtő programok kerültek előtérbe. A stabilizáció, majd a fellendülés az erős és egységes szakszervezettel való megegyezéssel kezdődött. A belső piacra hatott az is, hogy a hazai iparhoz viszonyítva a külföldi tőke – főleg közvetlen pénzügyi – támogatottsága csökkent.

Írországban az állam és a szabadpiaci szereplők kölcsönös együttműködésében, a szabadpiaci szabályai szerint működnek. A vállalkozók szabadon döntenek, de figyelembe veszik az írországi tőkejuttatások, szubvenciók, szabadkereskedelmi övezetek, adókönyvitések stb. rendszerét, s azokat igénybe veszik, még annak árán is, hogy az állami intézmények jobban belelátanak a gazdálkodásukba, és bizonyos mértékig figyelembe kell venniük az állami törekvéseket, preferenciákat.

Az állam sajátos gazdaságpolitikája, szerepvállalása és intézményrendszere Írország sajátos helyzetéből és tapasztalataiból adódik. E mögött pedig a gazdaság dualitása, a hazai tőke gyengesége és pozíciószerezési törekvése, a gazdasági egyensúlyt veszélyeztető profit- és tőkekiáramlás, a magas munkanélküliség és az ezzel járó feszültségek, az erős szakszervezetek léte – amely bizonyos mértékig lehetővé teszi a hazai vállalkozó rétegekkel való érdekegyeztetést – áll.

Hivatkozások

- ANNUAL REVIEW [1995]: Annual Review. Forbairt. Dublin.
- ARTNER ANNAMÁRIA [1996]: Az Ír Köztársaság gazdasága. MTA Világgazdasági Kutató Intézet.
- ARTNER ANNAMÁRIA [1997a]: Az ír infrastruktúra állapota és fejlesztésének irányai. Kézirat. MTA Világgazdasági Kutató Intézet.
- ARTNER ANNAMÁRIA [1997b]: Regionális politika Írorszáiban – A különleges övezetek szerepe, különös tekintettel Shanonra. Kézirat. MTA Világgazdasági Kutató Intézet.
- BOURKE, J. [1993]: Direct Foreign Investment – a Regional Approach. The Shannon Experience, Ireland. 2nd Conference of Central and Eastern European Parliaments. Varsó, július 5–6., kézirat.
- BUSINESS IRELAND [1997]: Business Ireland. Vol. 11. No. 1. február.
- CANNIFFE, M. [1997]: Ireland Leapfrogs Germany, France to Become the World's 16th Most Competitive Economy. The Irish Times, május 21.
- COOKE, PH. [1996]: Enterprise Support Policies in Dynamic European Regions. In: Networking for... i-x és 1-161. o.
- DALY, M. E. [1991]: The Irish Economy 1960–1990. International Development Ireland, IDI. Dublin.
- DOING BUSINESS... [1993]: Doing Business in the Republic of Ireland. Price Waterhouse, Dublin.
- ECONOMIC... [1996]: The Economic and Financial Situation in Ireland. Ireland in Transition to EMU. European Economy. Reports and Studies. No. 1. Brüsszel, Luxembourg.
- END OF YEAR... [1996]: End of Year Statement. IDA Ireland. Dublin.
- EUROPE'S TIGER... [1997]: Europe's Tiger Economy. The Economist, május 17. 23–26. o.
- FORBAIRT MISSION ... [1995]: The Forbairt Mission, 1995–2000. Forbairt. Dublin. 11. o.
- FORFÁS NETWORK [1997]: Forfás Network. Dublin. Vol. 2. No. 1., március.
- FUNDING FOR RESEARCH... [1995]: Funding for Research and Technology Development in SMEs. Forfás. Dublin.
- GERRALD, J. F.–MCCOY, D. (szerk.) [1993]: Issues in Irish Energy Policy. ESRI Policy Research Series. Paper No. 20.
- GUIDE TO TAXES... [1993]: Guide to Taxes and Tax Reliefs in Ireland. IDA Ireland, Dublin.
- GUIDE TO THE LEGAL... [1991]: A Guide to the Legal, Regulatory and Taxation Issues Affecting Companies Establishing in Dublin's International Services Centre. McCann FitzGerald Solicitors.
- IDA IRELAND [1990]: Annual Report. IDA Ireland, Dublin.
- IDA IRELAND [1996]: Annual Report. IDA Ireland, Dublin.
- INDUSTRIAL COMPETITIVENESS [1994]: Industrial Competitiveness. OECD. Directorate for Science, Technology and Industry. Párizs.
- INWARD INVESTMENT [1996]: Inward Investment and Trade Promotion Capability Statement. International Development Ireland Ltd. IDI. Dublin.
- JONES, R. S. [1997]: Ireland. The Labor Market. The OECD Observer, július.
- LARONCHE, M. [1997]: L'État fait éclore les entreprises innovantes autour de Shannon. Le Monde, június 17.
- LOUGHNANE, O. [1992]: Regional Industrial Development in Action. Shannon Development, kézirat.
- NETWORKING... [1996]: Networking for Competitive Advantage. National Economic and Social Council Publications No. 100. Dublin.
- O'CONNELL, PH. I.–LYONS, M. [1995]: Enterprise-related Training and State Policy in Ireland: the Training Support Scheme. ESRI Policy Research Series Paper, No. 25.
- O'DONELL, R.–O'REARDON, C. [1996]: The Irish experiment. The „Social Partnership” has yielded economic growth together with social progress. The Dryden Press. Különnyomat. 33–38. o.
- O'MALLEY, E. [1992]: Problems of Industrialisation in Ireland. Proceedings of the British Academy, No. 79. 31–52. o.
- O'MALLEY, E. [1996]: Industrial Policy in Ireland and the Problem of Late Development. Kézirat.
- OECD [1995]: Economic Surveys. Ireland. OECD, Párizs.
- SHAPING OUR FUTURE... [1996]: Shaping our Future. A Strategy for Enterprise in Ireland in the 21st Century. Forfás. Dublin.

- SOMAI MIKLÓS [1997]: Az EU agrárrendtartása és az ír agrárszféra. Kézirat. MTA Világgazdasági Kutató Intézet.
- STATE INVESTMENT... [1996]: State Investment in Science and Technology. Summary Document. Forfás. Dublin.
- STRATEGY... [1996]: Strategy into the 21st Century. National Economic and Social Council Publications No. 99. Dublin.
- SUPPORTING SUSTAINED... [1994]: Supporting Sustained Growth in Irish Industry. Forbairt, Dublin.
- TECHNOLOGY... [1997]: Technology Ireland, Vol. 29. No. 2., Forbairt, május.
- TRAVERS, J. [1996]: A Strategy for Enterprise in Ireland in the 21st Century. Kézirat. Forfás, Dublin.
- USE OF STRUCTURAL ... [1995]: The Use of Structural Funds in Ireland szerző és kiadó nélkül.)